

УДК 340.115.7

DOI 10.33251/2707-8620-2021-5-163-167

КРАВЦОВА Тетяна Миколаївна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правосуддя,
Сумський національний
аграрний університет
ORCID 0000-0003-3697-9794

РОЛЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

***Анотація.** У статті розглянуто особливості застосування системного підходу у методології сучасного правознавства. Предметом дослідження є методи сучасного правознавства, зокрема системний метод. Проаналізовано застосування системного методу у юридичній науці та розкрито роль системного підходу у методології сучасного правознавства. Визначено тенденції та перспективи використання системного методу у правових наукових дослідженнях.*

***Ключові слова:** методологія, методологія правознавства, право, теорія держави і права, правознавство, пізнання, наукове дослідження, правова наука, методи наукового пізнання, методи сучасного правознавства, система, системний метод, системний підхід.*

Постановка проблеми. Питання методологічних підходів і методів сучасного правознавства в їхньому загальнотеоретичному розумінні є достатньо дослідженими та обговорюваними. Увага приділяється таким питанням, як поняття методів сучасного правознавства, їх класифікація, відносність, істинність, допустимість, доцільність, цінність методів сучасного правознавства тощо.

Разом з тим, незважаючи на наявність наукових досліджень, питання застосування методів сучасного правознавства у конкретних наукових роботах залишаються актуальними, що вимагає подальшої розробки, оскільки, як стає очевидним при глибокому дослідженні, потенціал застосування таких методів, їх наукова та правова цінність повною мірою ще не розкриті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти трансформації методології юриспруденції та місця і функцій підходів в цій системі активно досліджувались у працях: С. С. Алексєєва, В. М. Баранова, М. В. Бараїової, О. О. Бандури, Х. Бсхруза, А. І. Бризгалова, Ю. Ю. Вепотнева, О. О. Гавдуліна, В. Г. Графського, Д. А. Гудими, С. Д. Гусарева, М. А. Дамірш, З. Д. Денікіна, В. В. Дудченко, О. В. Кресіна, А. А. Козловського, А. Ф. Крижанівського, В. В. Лапаєвої, Ю. М. Оборотова, В. Б. Першина, А. В. Полякова, П. М. Рабиновича, В. М. Селиванова, О. В. Сердюка, О. Ф. Скакун, М. М. Тарасова, О. Д. Тихомирова та інших авторів. Тенденції розвитку методології науки висвітлені у працях: П. П. Гайденко, А. Г. Дугіна, О. А. Івакіна, В. П. Кохановського, О. М. Кравченка, М. В. Купарашвілі, В. С. Лук'янця, М. К. Мамардашвілі, А. П. Огурцова, Л. В. Озадовської, В. С. Швирьова, В. В. Шкоди та інших.

Актуальність. У дослідженнях вище перелічених авторів змістовно висвітлюються різноманітні аспекти трансформації методології науки, виникнення нових парадигм, підходів і методів. Водночас, ураховуючи різноплановість і глибину проведених досліджень, окремого аналізу потребує розкриття ролі системного підходу у методології сучасного правознавства.

Мета та завдання статті полягає в аналізі застосування системного методу у правових наукових дослідженнях та розкритті ролі системного підходу у методології сучасного правознавства.

Виклад основного матеріалу. Методологія розглядає організацію діяльності (діяльність – цілеспрямована активність людини). Організувати діяльність означає впорядкувати її в цілісну систему з чітко визначеними характеристиками, логічною структурою і процесом її здійснення – тимчасовою структурою [1].

У загальному вигляді система сприймається як упорядковані певним чином елементи, які взаємопов'язані між собою та утворюють деяку цілісну єдність. Сукупність взаємозалежних елементів утворює систему тільки в тому випадку, коли відносини між елементами породжують нову особливу якість цілісності, зване системою або інтегративною якістю [2]. Система – це сукупність (безліч) об'єктів і процесів, званих елементами, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою; вони утворюють єдине ціле, що має властивості, не властивими складовим його елементам, взятим окремо [3].

Отже, будь-яка система, повинна мати загальні характеристики, такі як: наявність «елементних часток», що входять до системи; наявність об'єктивного зв'язку між ними; створення внаслідок зазначеного зв'язку якогось якісно іншого єдиного цілісного явища. Дослідники різних систем однієї з найважливіших проблем у теорії вивчення вважають виявлення сили, що об'єднує кілька елементів у систему.

Так, П.К. Анохін зазначав: «Обов'язковим становищем для всіх видів та напрямів системного підходу є пошук та формулювання системоутворюючого фактора» [4]. При цьому виділяють чинники подвійного роду – зовнішні та внутрішні. Зовнішній фактор сприяє самому виникненню та розвитку системи; внутрішній – породжується і об'єднуються у систему окремими елементами, групами елементів – частинами чи всю сукупністю [5]. Зрозуміло, що зазначений чинник має бути «не у зовнішніх надприродних обставинах, а у самій матерії» [6].

Отже, принциповим у системних дослідженнях є питання співвідношення системи і зовнішнього середовища насамперед тому, що «об'єкт (система) представляє організовану частину середовища, яка відокремлена з неї та відповідає функціональному призначенню системи» [7]; «Система є сукупність взаємозалежних елементів, відокремлена від середовища знаходження і взаємодіє із нею як ціле» [7].

Будучи «загальнонауковою міждисциплінарною методологією», системний підхід застосовується до дослідження будь-яких системних об'єктів, причому найбільші результати він приносить у поєднанні зі складним системам, що не піддаються аналітичним методам наукового дослідження. Це відкриває великі перспективи в плані використання системного підходу до вивчення такого складноорганізованого системного об'єкта як право. Цілком закономірним у зв'язку з цим виглядає той факт, що відразу ж після свого більш менш чіткого оформлення системний підхід був зарахований до арсеналу методів юридичних досліджень.

Розуміння принципу системності з метою формування методологічної бази сучасних наукових досліджень у сфері права має важливе значення, оскільки дозволяє розглядати процес пізнання як системну дію, яка має здійснюватися системними методами, на основі системних етапів, рішень та правил застосування системи оцінок. Системний підхід дозволяє досліджувати правову матерію як цілісне, самостійне явище у поєднанні з іншими аналогічними суспільними явищами та процесами.

При системному підході об'єкт наукового дослідження в сфері сучасного правознавства слід розглядати як самостійний елемент цілісної системи більш високого рангу – правової системи. При цьому сам зміст досліджуваної системи як складноорганізованого багаторівневого явища має розглядатися окремо крізь призму складових його структурних елементів (підсистем). Іншими словами, системний підхід передбачає розгляд об'єкта

дослідження у юридичній науці як самостійний та невід'ємний елемент вітчизняного права – системи вищого порядку.

Структурно-функціональний аналіз є невід'ємним елементом системного методу пізнання правової дійсності, який дозволяє зосередитись на формально-юридичному аспекті чинного законодавства України. Системний аналіз у правознавстві заснований на функціональній своєрідності його структурних елементів, на їх закономірностях, стабільних зв'язках, станах та їх організації. Завдання даного методу полягає у з'ясуванні природи окремих видів досліджуваних об'єктів, витоків їх становлення та перспектив розвитку у механізмі правового регулювання суспільних відносин.

У процесі розгляду того чи іншого об'єкта дослідження з системних позицій слід звернути увагу на найважливіші ознаки досліджуваної системи, що дозволяє розробити загальне розуміння про системний характер аналізованої правової матерії. Водночас, проведення системного дослідження в сфері права має базуватись на загальних методологічних вимогах. Зокрема, розгляд будь-якого структурного елемента системи має супроводжуватися з'ясуванням його місця та функцій у системі. Один і той же елемент слід аналізувати з позиції приналежності йому різних за своїм характером та змістом властивостей та функцій, які проявляються по-різному відповідно до місця в ієрархії аналізованої системи. Під час дослідження систем також слід враховувати наявність у них протилежних процесів, які є основою для розвитку системи. Загалом такий підхід до дослідження знаходиться в рамках сучасних методологічних уявлень.

Системний підхід, що застосовується до конкретного правового дослідження, має допомогти досліднику сформулювати нове знання про досліджуване правове явище.

Основна мета системного підходу реалізується лише при визначенні одного об'єкта, дослідженого із різних боків. Одночасно, системний метод пізнання вимагає більш комплексного підходу до дослідження всієї методології сучасного правознавства. Це, у свою чергу, дозволить розкрити сутність цього виду методології стосовно окремих об'єктів дослідження у юриспруденції.

Таким чином, на етапі розвитку юридичної науки теоретичні розробки системного підходу та використання його як методу сучасного пізнання становлять безперечний інтерес. Виділяють такі переваги системної методології [8]: 1) потенціал формування пізнавальних систем, ідентичних (еквівалентних) пізнаваним системам; 2) ядро системного аналізу становлять невизначену множину дискусійних у теоретичному та практичному плані ситуацій, а також конкретні (окремі) цілі пізнання та реальність багатоваріантних рішень; 3) відносну незалежність структурних відносин від системних елементів (що, зокрема, пояснює доцільність формальності права); 4) наявність пізнавальних процедур, що дозволяють максимально обмежитися типом систем, можливих у сфері правової та державного життя.

Недоліками системної методології вважають [9] такі: 1) складність об'єкта дослідження. Наприклад, система джерел права є дуже великим системним утворенням, що не піддається повноцінному системному аналізу; 2) ефективність системного аналізу визначається прозорістю внутрішніх структурних та ієрархічних зв'язків елементів аналізованої системи; 3) описовий характер системного підходу. Такий методологічний підхід багато в чому обумовлює розбіжності між науковим та ідейно орієнтованим аналізом у теорії сучасного правознавства; 4) системний підхід більш підходить для вивчення органічно цілісних системних утворень. Більшість же систем, які вивчаються сучасним правознавством, є такими; 5) у правовій сфері системи носять напівемпіричний – напівабстрактний характер; при цьому емпірична складова відносна, а абстрактна – малозмістовна; 6) існує реальна можливість заміни системного аналізу багатофакторним.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Як висновок зазначимо, що у методології сучасного правознавства системний метод дослідження є дуже дієвим пізнавальним засобом, оскільки дозволяє об'єднувати в єдину наукову картину знання, отримані різними галузями науки та шляхом застосування різноманітних методологічних

підходів. Системний метод допомагає дослідити конкретний об'єкт пізнання комплексно, враховуючи безпосереднє звернення до об'єкта, при цьому відбувається множення знань, які з інших галузевих наук. У цьому проявляється науковий потенціал системного методу дослідження у сучасному правознавстві. Використовуючи цей загальнонауковий метод пізнання, можна виявити загальні властивості правових явищ, які неможливо виявити, вивчаючи правове явища крізь призму формально-логічного аналізу.

Список використаних джерел

1. Кравцова Т. М. Сутність поняття методології сучасного правознавства. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. Том 2. С. 136–140.
2. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. М., 2000. 23 с.
3. Качала В. В. Основы теории систем и системного анализа. М., 2007. 58 с.
4. Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы. М., 1978. 59 с.
5. Аверьянов А. Н. Системообразующие факторы. *Философские науки*. 1981. № 6. 53 с.
6. Афанасьев В. Г. Системность и общество. М., 1980. 65 с.
7. Могилевский В. Д. Методология систем. М., 1999. 46 с.
8. Переваги та недоліки системної методології впливають з характеристики її призначення та обмеженості в застосуванні до проблем правознавства в цілому. URL: <http://um.co.ua/1/1-1/1-106768.html> (дата звернення: 15.11.2021).
9. Сучасні (некласичні) методи. URL: <http://um.co.ua/6/6-9/6-98358.html> (дата звернення: 20.08.2021).

References

1. Kravtsova, T.M. (2019). *Sutnist ponyattia metodolohii suchasnogo pravoznavstva [The essence of the concept of methodology of modern jurisprudence]*. *Naukovi zapiski. Seria: Pravo*. № 6. T.2. 136-140. [in Ukrainian].
2. Prangishvili, I.V. (2000). *Sistemnyy podhod I obsheistemnie zakonomernosti [System approach and system-wide patterns]*. Moscow, P. 23. [in Russian].
3. Kachala, V.V. (2007). *Osnovu teorii system I sistemnogo analiza [Foundations of systems theory and systems analysis]*. Moscow, P. 58. [in Russian].
4. Anohin, P.K. (1978). *Filosovskie aspektu teorii funkcionalnoy sistemu [Philosophical aspects of the theory of functional systems]*. Moscow, P. 59. [in Russian].
5. Aver'yanov, A.N. (1981). *Sistemoobrazuyushie faktor. Filsovskie nauki [System-forming factors. Philosophical Sciences]*. № 6. P. 53.
6. Afanas'ev, V.G. (1980). *Sistemnost I obshestvo [Consistency and society]*. Moscow, P. 65. [in Russian].
7. Mogilevskiy, V.D. (1999). *Metodologiya system [Systems methodology]*. Moscow, P. 46. [in Russian].
8. Perevagi ta nedoliki sistemnoi metodologii vupluyayut z harakteristiki ii pryznachenya ta obmeshenosti v zastosuvani do problem pravoznavstva v cilomu [The differences and shortcomings of the systemic methodology are taken from the characteristics of the recognition and interconnection in the state of affairs to the problems of jurisprudence in general]. Retrieved from: <http://um.co.ua/1/1-1/1-106768.html> [in Ukrainian].
9. Suchasni (neklasichni) metodu [Modern (non-classical) methods]. Retrieved from: <http://um.co.ua/6/6-9/6-98358.html> [in Ukrainian].

KRAVTSOVA Tetiana, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Justice, Sumy National Agrarian University.

THE ROLE OF A SYSTEMATIC APPROACH IN THE METHODOLOGY OF MODERN JURISPRUDENCE

Abstract. *The purpose and the task of the article is to analyze the application of the systems method in legal research and to reveal the role of the systematic approach in the methodology of modern jurisprudence.*

Methods. *The main research method is a system-structural approach, which involves solving the problem of using the system method of scientific knowledge in legal research. Also research methods are: logical method, scientific abstraction, comparative analysis and synthesis, systematization and grouping.*

Research results. *The main purpose of the systematic approach is realized only in the definition of one object that is studied from different angles. At the same time, the systematic method of cognition requires a more comprehensive approach to the study of the entire methodology of modern jurisprudence. This, in turn, will be able to reveal the essence of this type of methodology in relation to individual objects of study in jurisprudence.*

In the methodology of modern jurisprudence, the systematic method of research is a very effective cognitive tool, as it allows to combine into a single scientific picture of knowledge that has obtained from different branches of science and through the using of various methodological approaches. The systematic method helps to investigate a specific object of knowledge comprehensively, taking into account the direct reference to the object. At the same time there is a multiplication of knowledge from other branch sciences. In this way the scientific potential of the systematic method of research shows in modern jurisprudence. Using this general scientific method of cognition, it is possible to identify general properties of legal phenomena that cannot be detected by studying legal phenomena through the prism of formal-logical analysis.

Key words: *methodology, methodology of jurisprudence, law, theory of the state and law, jurisprudence, cognition, scientific research, legal science, methods of scientific cognition, methods of modern jurisprudence, system, systematic method, systematic approach.*

*Одержано редакцією: 24.09.2021 р.
Прийнято до публікації: 04.10.2021 р.*